

Lukuja-sarjassa intohimoiset kirjallisuuden ystävät ja ammattilaiset kertovat lukuelämyksistään. Sarjan avaa emeritusprofessori Kai Laitinen (s. 1924), joka vastaa Avaimen saksalaisteemaan muistelemalla vuosikymmenten mittaista matkaansa Franz Kafkan kanssa.

Kai Laitinen

Kuusi vuosikymmentä Kafkaa

Otsikko kertokoon lyhyesti, miksi juuri tämän saksankielisen kirjailijan olen valinnut esittelyni aiheeksi. Kirjoitin näet ensimmäisen Kafka-juttuni jo nuorena opiskelijana, ja Lauri Viljanen ohjasi sen ystävällisesti *Helsingin Sanomien* palstoille (11.12.1946), joten varsinainen vuosipäivä täyttyy vasta tämän kirjoituksen jälkeen. Olen siitä pitäen jatkanut Kafkan käsittelyä sekä HS:n sivuilla että muissa yhteyksissä: toimittamieni viiden Kafka-valikoiman esi- tai jälkisanoissa 1959–1972 sekä parissa esseekokoelmassa 1958 ja 1999.

Kirjoitukseni tausta lienee näin jo selvinnyt: en kerro tätä ylvästelläkseni pitkällä tuttavuudella Kafkan tuotannon kanssa, vaan pikemminkin päinvastaisesta syystä. Kafka nimittäin sitoo magneetin tavoin useimmat lukijansa ja tutkijansa. Hänestä ei pääse irti. Hänen nimensä kuultuani tai luettuani jonkin arvostelun yhteydessä korskahdan vaistomaisesti kuin vanha sotaratsu fanfaarin kaikuessa.

Lyhyesti: kun Kafka on saanut otteen lukijastaan, ei auta muu kuin jatkaa. Tässä myöhäinen yritys, essee-sanan kirjaimellista alkumerkitystä muistuttamassa.

Lähestyn Kafkan (1883–1924) tunnetuinta teosta *Der Prozess*, suomeksi *Oikeusjuttu*, parin kotitekoisen jaottelun pohjalta. Sitä ennen voi uusille lukijoille suppeasti todeta, että Franz Kafka oli saksankielinen Prahan juutalainen ja kuului siten tavaltaan kolminkertaiseen vähemmistöön – kansalliseen, kielelliseen ja rodulliseen. Kaikki ne jättivät laajalti tutkitut jälkensä hänen tuotantoonsa, joka alkoi pikku novelleilla 1904–1905 ja katkesi kesällä 1924 hänen kuolemansa jälkeen ilmestyneeseen novellikokoelmaan *Ein Hungerkünstler* (*Nälkätaiteilija*). Vasta myöhemmin portit hänen tuotantoonsa todella avautuivat, ja tuloksena on saatu laaja sarja romaaneja ja novelleja, jotka vuosikymmeniä ovat työllistäneet ahkeria toimittajia ja editoijia.

Alumpana mainittuun kahtiajakoon palatakseni: monien romaanien kokonaisuksuaan ja loppuratkaisuihin nojaten saattaa erottaa kaksi pääryhmää – kirjat, joissa kaikki

tuntuu ”menevän tasan” kuin Elon laskuopin jakolaskut (–) ja ne, jotka tuntuvat katkeavan kesken tai jäävän auki.

Edellisistä ovat yleisinä esimerkkeinä salapoliisiromaanit, joiden lopussa kootaan kaikki henkilöt yhteen ja osoitetaan tarkasti, mitä tapahtui ja miksi. Jälkimmäisestä tyyppistä löytyvät kirjat, joissa loppuratkaisu ikään kuin häviää näkyvistä tai sekaantuu.

Kafkan *Oikeusjuttu* kuuluu jälkimmäisten ryhmään. Vaikka siinä on Kafkan itsensä kirjoittama loppu, sen kappalejako pysyi pitkään epävarmana – Kafka ei aina numeroinut saati päivännyt liuskojaan, joten romaanille on voitu esittää jopa lukujen järjestyksen muutoksia. Kafkahan määräsi jäämistönsä tuhottavaksi kuolemansa jälkeen, mutta ystävä Max Brod ei totellut, vaan päästi laajalti levinneen Kafka-kuumeen valloilleen. Samalla virisi pitkä väittely romaanin rakenteesta.

Kafkan jälkimaineesta käyty kiistely tiivistyy usein kahteen peruskysymykseen: oliko Kafka tunnustaja vai ennustaja? Kumpaankin kysymykseen voi tietyin rajauksin vastata myönteisesti. ”Tunnustajan” piirteet saa esille tarkkailemalla romaanin ja muun tuotannon omakohtaisia merkkejä, joita Kafka sirotteli tekstiinsä. Ne alkavat jo päähenkilön nimestä Josef K., jonka rinnakkaisnimi Franz oli yleisesti tunnettu Itävalta-Unkarin keisarin kaksoisnimestä Franz Josef. Edelleen: *Oikeusjuttuun* sisältyy selviä elämäkerrallisia vihjeitä, kuten alkuluvun henkilön nimeen *Fräulein Bürstner*, jonka alkukirjaimista F. B. muodostuvat Kafkan kaksinkertaisen kihlatun, Felice Bauerin, nimen alkukirjaimet. Kafkan julkaistuista päiväkirjoista ja niiden unien kuvauksista voi poimia lisää lukuisia yksityiskohtia. Yksi merkki on itse miljö, uhkaa henkivä kuunvaloinen Praha.

Entä sitten ennustajan rooli? Siitä on jälkimaailman historia pitänyt huolen. Kafka oli omalla kielialueellaan kielletty kirjailija ainakin Hitlerin Saksassa ja sodanjälkeisessä Itä-Saksassa. Neuvostoliitto sulki kauan häneltä ovensa, ja kotimaassa Tšekkoslovakiassa hänen suosionsa ja sallimisensa vaihteli poliittisten tuulien mukaan voimakkaasti. Hänen rehabilitoijansa Eduard Goldstücker joutui kahteen kertaan lähtemään kotimaastaan maanpakoon Englantiin. Jos ajatellaan *Oikeusjutun* lainkäyttöä, siitä saadaan 1900-luvulla monia esimerkkejä jopa Neuvosto-Eestiä myöten. Niiden kohdalla ja romaaninsa vaiheita ajatellen Kafkan nimittäminen ennustajaksi ei ehkä ole sittenkään liioiteltua. Romaanin voi lukea lähes allegoriana sen omista kohtaloista.

Kai Laitisen Kafkaa käsitteleviä artikkeleita ja esseitä

Franz Kafka (1946). *Helsingin Sanomat* 11.12.1946.

Kuutamo Prahassa (1952). *Helsingin Sanomat* 7.9.1952.

Kuutamo Prahassa. Franz Kafka ja hänen teoksensa (1958). *Puolitiessä*. Helsinki: Ota-
vä, s. 77–135.

Franz Kafka. Esipuhe (1959). Franz Kafka: *Nälkätaitelijä*. Toim. Kai Laitinen. Jyväskylä: Gummerus, s. 5–22.

Ei loppua. Arvostelu [Harry Järv: *Die Kafka-Literatur.*] *Parnasso* 6/1961.

Jälkisana (1967). Franz Kafka: *Erään koiran tutkimuksia*. Helsinki: Otava, s. 257–263.

Jälkisana (1969). Franz Kafka: *Keisarin viesti*. Toim. Kai Laitinen. Helsinki: Otava, s. 269–286.

Kafka ja Milena. Esipuhe (1971). Franz Kafka: *Kirjeitä Milenalle*. Helsinki: Otava, s. 5–21. [Myös kokoelmassa *Kirjojen virrassa* (1999). Helsinki: Otava, s. 271–286.]

Franz Kafka: *Novelleja* (1972). Toim. Kai Laitinen. Helsinki: Otava.

Vuosisadan romaani. Franz Kafka: *Oikeusjuttu*. (1999). *Kirjojen virrassa*. Helsinki: Otava, s. 258–270.